

محمد رامبد
فرہودی مقدم

خاورمیانہ پارادایم سائیکس-پیکو

کتاب : خاورمیانه و یارادایم سایکس-پیکو

نویسنده: محمدرامبد فرهودی مقدم

صفحه آرایی: هرمان سالاری

طرح جلد: شیلازن هوشیاری

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۱-۲۰۲۲

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۴۲۰-۴۷۰۰

آدرس: سنندج، چهارراه شهدا، پاساژ عزتی،
انتشارات مادیار: ۸۷۳۳۱۲۴۴۴۵ (۰۰۹۸)

 @Madyarpub

www.Madyarpub.com

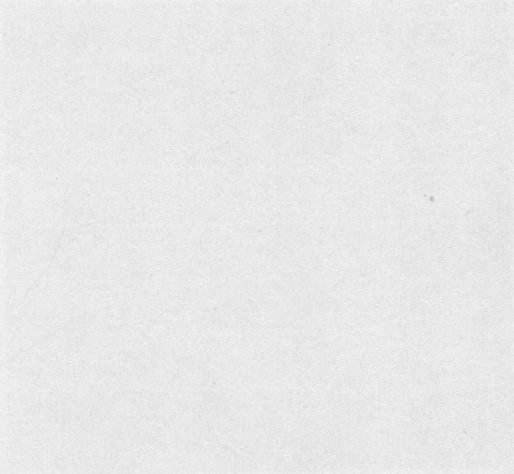
تقدیم به

شهیدان سرزمین مادری ام کُردستان،
مادرم و پدرم که تعیین انسانیتند.

1840

John W. Alden

1840

فهرست

پیشگفتار	۱۳
فصل اول: مفاهیم کلیدی در دولت-ملت‌سازی	۱۷
مفهوم دولت	
مفهوم ملت	
مفهوم دولت-ملت	
نظریه‌های دولت-ملت‌سازی	
نظریه‌های دولت‌سازی	
نظریه‌های ملت‌سازی	
مدل تقدم و تأخر دولت و ملت	
مدل دولت-ملت‌سازی بین‌المللی	
مدل دولت-ملت‌سازی در اروپای شرقی و دولت‌های پس از شوروی	
شاخص دولت-ملت‌سازی موفق	
ناسیونالیسم قومی	

فصل دوم: نظم سایکس پیکو و پیدایش دولت مدرن در خاورمیانه ۴۷

میراث دولت‌مداری عثمانی در ایالات عربی

مذاکرات بریتانیا با اعراب برای آینده سرزمین‌های به‌جامانده از فروپاشی امپراتوری عثمانی

موافقت‌نامه سایکس - پیکو

اعلامیه بالفور

کنفرانس صلح ورسای

کمیسیون کینگ - کرین

کنفرانس سان ریمو و نظام قیمومیت در خاورمیانه

جامعه ملل و تصویب نظام قیمومیت در خاورمیانه

معاهده سور

توافقنامه لوزان و پیدایش ترکیه نوین

ظهور نظام دولت‌ها مدرن در خاورمیانه

فصل سوم: چالش‌های ملی نظم سایکس - پیکو ۶۹

بحران هویت در دولت‌های برآمده از نظم سایکس - پیکو

بحران مشارکت در دولت‌های برآمده از نظم سایکس - پیکو

بحران نفوذ حکومت در دولت‌های برآمده از نظم سایکس - پیکو

بحران توزیع در دولت‌های برآمده از نظم سایکس - پیکو

چالش‌های اقتصادی خاورمیانه برآمده از نظم سایکس - پیکو

فصل چهارم: چالش‌های منطقه‌ای نظم سایکس - پیکو ۸۵

پان‌عرب‌بیسیم تقابل آن با نظم سایکس پیکو

پان‌ترکیسیم

پان اسلامیسم و تقابل آن با نظم سایکس پیکو
 انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر نظم سایکس-پیکو
 مسئله‌گرد و تقابل آن با نظم سایکس پیکو
 مسئله فلسطین و اسرائیل

تحولات موسوم به بهار عربی و نظم سایکس پیکو
 بهار عربی و تقویت نیروهای تجدیدنظرخواه نظم سایکس-پیکو

فصل پنجم: جهانی شدن و چالش‌های بین‌المللی نظم سایکس-پیکو ۱۱۱

مفهوم‌شناسی جهانی شدن

تأثیر جهانی شدن بر مرزها میان دولت‌ها

جهانی شدن و تغییرات ساختاری و کارکردی دولت - ملت‌ها

روند جهانی شدن و تأثیر آن بر قومیت‌ها و قدرت‌گیری ناسیونالیسم قومی

قدرت‌های بین‌المللی و نظم سایکس-پیکو

رود نظامی آمریکا به خاورمیانه و تأثیر آن بر نظم سایکس-پیکو

فصل ششم: گرانیگاه بحران در خاورمیانه ۱۲۹

بررسی شاخص دولت - ملت‌سازی در خاورمیانه

خوانشی بر اشباع سرزمینی در روند دولت - ملت‌سازی در خاورمیانه

بررسی همبستگی اجتماعی ملی در روند دولت - ملت‌سازی در خاورمیانه

ثبات سیاسی در روند دولت - ملت‌سازی در خاورمیانه

دولت - ملت‌سازی ابترگرانیگاه بحران در خاورمیانه

فصل هفتم: مواجهه‌های احتمالی پیش‌روی خاورمیانه ۱۳۹

منابع فارسی

منابع عربی

منابع انگلیسی

فهرست جداول

- جدول شماره (۱) برخی از ابعاد دولت- ملت سازی از بیرون ۳۵
- جدول شماره (۲) عمده عملیات ملت سازی ۱۹۴۵- تاکنون ۳۷
- جدول شماره (۳) شاخص های دولت- ملت سازی موفق ۴۴
- جدول شماره (۴) شکل گیری دولت های خاورمیانه در چهارچوب نظم سایکس- پیکو ۶۷
- جدول شماره (۵) خشونت های ارضی و مرزی در منطقه خاورمیانه عربی- آفریقایی از ۲۰۰۰-۱۹۷۰ ۹۲
- جدول شماره (۶) کارکرد مرز و جهانی شدن ۱۱۵

فهرست شکل‌ها

- شکل شماره (۱) تقسیمات توافق‌نامه سایکس پیکو ۵۵
- شکل شماره (۲) نحوه تقسیم خاورمیانه بر اساس پیمان سور ۶۳
- شکل شماره (۳) توافق‌نامه لوزان و شکل‌گیری ترکیه نوین ۶۴
- شکل شماره (۴) نقشه دولت‌های خاورمیانه ۶۶

پیشگفتار

این کتاب با رویکرد تحلیلی توصیفی و با بهره‌گیری از نظریات مطرح در فرآیند دولت-ملت‌سازی، در پی تحلیل و بررسی تأثیرات پروژه دولت-ملت‌سازی استعماری در ظهور دولت‌های نوین در خاورمیانه و تأثیر آن در رابطه با بحران‌های خاورمیانه است. نظم موجود خاورمیانه ناشی از فروپاشی امپراتوری عثمانی و همچنین طرح‌های استعماری دولت‌های پیروز جنگ نخست جهانی (بریتانیا-فرانسه-روسیه) است، که از مهم‌ترین آن طرح‌ها؛ پیمان‌نامه سایکس-پیکو است. موافقت‌نامه‌ای که بعدها در متون حقوقی و سیاسی اعلامیه بالفور، سور، لوزان و کنفرانس سان‌رمو فرموله شد، و در پی آن با خواست دولت‌های استعماری وقت، دول و مرزهای فعلی خاورمیانه پایه‌گذاری گردید. این نظم استعماری که بدون در نظر گرفتن بافت دموگرافی و سیر تکوین طبیعی دولت-ملت‌سازی در خاورمیانه بود، باعث شد که این دولت-ملت‌ها خود به گرانگه‌گاه بحران در خاورمیانه مبدل شوند. اساس استدلال تاریخی آن در این نهفته است، که دولت‌های متعددی که در خاورمیانه توانستند از یوغ استعمار خارج شوند و در هیئت دولت مستقل سربرآوردند، دولت‌های بودند که اغلب در درون مرزهای تعیین شده از سوی رژیم‌های استعماری وقت تشکیل شده بودند و قبل از آن که شکل وارداتی سازمان دولتی بتوانند در هویت ملی

آنان ریشه بدوآند، با روند سریع و عمدتاً مصنوعی در دوره استعمارزدایی و بدون فراهم بودن بسیاری از زیر ساخت‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، با مدیریت و هدایت استعماری به استقلال رسیدند. در این روند بود، که عمدتاً مرزها بطور مصنوعی و بدون توجه به ویژگی‌های فرهنگی مردمان ساکن در آنها تعیین شد و با گذر دهه‌ها و اصرار بر روند دولت-ملت‌سازی اتر (روندی که نه براساس سه شاخصه دولت-ملت‌سازی کامل: اشباع سرزمینی، یکپارچگی و همبستگی اجتماعی و ثبات سیاسی) پارادایم موجود در اغلب کشورهای خاورمیانه تکوین یافت. در نتیجه پیامد این فرآیند ناقص است که خاورمیانه و جهان در دهه‌های بعدی با چالش‌های مداوم آن مواجه می‌باشد و همان‌گونه که در فصول این کتاب به تفسیر اشاره شده است، بحران هویت، بحران مشارکت، بحران توزیع منابع و بحران مشروعیت و... از پیامدهای آن در بعد ملی است و در بعد منطقه‌ای پیدایش یا تقویت ایدئولوژی‌های تجدیدنظرطلب؛ پان‌عریسم، پان‌اسلامیسم، پان‌ترکیسم و ناسیونالیسم گرد است. بر همین اساس است که روند دولت-ملت‌سازی اتر به مساله اصلی خاورمیانه از آن زمان به بعد بدل شد، مسئله‌ای که تقریباً در هر موضوعی پیش روی مردم این منطقه قرار داشته است و برای مدت‌ها و حتی تا به امروز نیز آن‌ها را به خود مشغول داشته است. از جانی دیگر رویدادها و تحولات بین‌المللی از جمله انقلاب‌های سیاسی و جنگ‌ها (اعم از داخلی یا بین‌المللی) به‌عنوان اصلی‌ترین منشأ تحول بر جغرافیای سیاسی و حقوقی شناسایی می‌شوند. با وقوع تحولات سیاسی در عرصه ملی و بین‌المللی اثرات اساسی رقم می‌خورد که با تاتی از تاریخ تغییراتی را در بافت سیاسی و اجتماعی ایجاد نموده‌اند و شرایط سیاسی و اجتماعی را نسبت به سلف خود تغیر داده‌اند. به همین روی وقوع تحولات دومینوای و سریع موسوم به بهار عربی بی‌شک تأثیرات عمیق بر بافت سیاسی، اجتماعی جهان به‌صورت اعم و خاورمیانه به شیوه اخص خواهد داشت که نمود آن در فواصل زمانی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت قابل مشاهده خواهد بود. بر همین منوال تحولات اخیر خاورمیانه و خلأ قدرت ناشی از فروپاشی برخی از حکومت‌های

عربی و ظهور یا قدرت گیری گروه‌های غیردولتی در منطقه حدس و گمان‌هایی را نسبت به تغییرات نوین ایجاد کرده است.

اما تفاوت این کتاب نسبت به پژوهش‌های دیگر (مورد بررسی نگارنده) در این است که غالب مقالات، کتب و پژوهش‌های یا به بررسی بحران دولت - ملت‌سازی در جهان سوم پرداخته یا مساله یک کشور خاص را مورد بررسی قرار داده‌اند که این ضعف از سوی نوشتار حاضر با تمرکز بر خاورمیانه که یک منطقه هویتی، فرهنگی و تاریخی متفاوت است، جبران می‌گردد. دوم، در ادبیات پژوهش پیشین در پردازش عوامل شکست دولت - ملت‌سازی یا بر یک عامل یا بر مجموعه‌ای از عوامل برون‌زاد یا درون‌زاد توجه شده و از نگاه عمیق به علل شکست درونی دولت - ملت‌سازی در خاورمیانه غافل بوده‌اند. سوم، پردازش و عوامل دولت - ملت‌سازی ابتر یا ناقص نیز در پژوهش‌های دیگر به خوبی و بر اساس واقعیت‌های خاورمیانه مورد بحث قرار نگرفته است. در نهایت نیز دیگر آثار غالباً یا بر دولت‌سازی، یا ملت‌سازی چرایی و چگونگی و عوامل شکست یکی از این دو تاکیده داشته و از درک همزمان و جامع آن غافل بوده‌اند. مجموع این کمبودها در کتاب حاضر مورد پردازش و بحث قرار خواهد گرفت. در همین راستا، در کلیت این کتاب، در فصل ابتدای مبانی نظری در ارتباط با مساله پژوهش ارائه شده و در فصول بعدی به بررسی تاریخ شکل‌گیری نظم دولت مدرن و روند دولت - ملت‌سازی در خاورمیانه و تاثیر آن در ظهور چالش‌های همواره موجود پرداخته شده است و در پایان مواجهه‌های احتمالی پیش روی خاورمیانه مورد ارزیابی قرار گرفته است.

در اینجا بر خود بایسته‌ای می‌دانم که از آقای دکتر عبدالعلی قوام استاد ارجمندم به سبب مساعدت و راهنمای‌های سودمندشان در به ثمر رسیدن این پژوهش سپاسگزاری کنم و همچنین از پشتیبانی‌های همیشگی خانواده‌ام نهایت سپاسگزاری را داشته باشم.